

МАКЕДОНСКАТА НАУКА ЗА КНИЖЕВНОСТ ПРЕД СОПСТВЕНИТЕ ДИЛЕМИ

академик Гане Тодоровски

За разлика од останатите национални научни дисциплини, науката за книжевност или литературозналство (како што кај нас би требало да се вика) познава, ако не најнизок степен на развој тогаш секако најнеразвиен. Кога Институтот за македонски јазик и Институтот за национална историја, пред неколку години, ги одбележуваа своите 30-годишнини, односно 25-годишнини, во нашата јавност срамежливо се појави веста дека при Филолошкиот факултет во Скопје е основана работната единица - *Институт за литература*. Оние што му кумуваа не се осмелија да го крстат со името: Институт за македонска литература! Тоа беше уште една јавна сопка, која претпоставаше ново одлагање на идејата. Сепак, победи разумот и иницијаторите влегоа во неизбежниот историски компромис, сложувајќи се со неутралниот назив.

Така, веќе две или две и кусур години и ние Македонците имаме свој Институт за литература, институција што треба да ја организира, стимулира и осмислува литературната наука кај нас. Ја имаме установата чие основање не со години, туку со децении беше одлагано. Имаме легитимен простор за раскрилување на научни амбиции, простор за доречување на започнати идеи, простор за надополнување на она што науката за јазикот, историографијата и фолклористиката веќе од поодамна го започнале како основни национални дисциплини.

Литературозналството главно егзистира низ свои три поддисциплини: литературната теорија, литературната историја и литературната критика. Статусот на сите овие три гранки на науката за литература не е на завидно ниво. Положбата на овие научни подрачја, кај нас редовно останува тема за која малку се зборува. Веројатно за тоа има и оправдани причини: додека во текот на подалечното и поблиското минато македонската литература егзистира или вегетира низ неколку најстандардни свои родови и видови (поезија, прелев, драма, расказ, мемоарска проза), редовно отсутнуваат прилози од областите на литературозналството. Тоа е белег на неразвиена литература. Литературно-критичката мисла секогаш се појавува во услови на побогат и поразвиен литературен живот. Македонскиот пример не прави никаков исклучок. Меѓутоа, застојот на овие области токму во периодот на регуларниот тек на нашата литература претставува недоумица, имено застојот по ослободувањето на Македонија, кога творечките потенцијали и во

спомнативе дисциплини се разгрнаа и дочекаа широк простор за своја реализација. Одговорот за ваквата состојба, бездруго треба да се побара во статусот на книжевната критика кај нас, т.е. во рамките на онаа меѓудисциплина што се колеба постојано помеѓу науката и уметноста. Имено литературната критика, за жал, не успеа да се избори ниту во сферите на науката, ниту во сферите на уметноста до повисок степен на јавен авторитет. Пресудна улога во оваа состојба бездруго одигрува т.н. објективен фактор - задоцнетиот развој на македонската литература, дисконтинуитетот, скудноста на жанровски репертоар. Меѓутоа, не смее да се испушти од предвид ни она што би дошло како субјективен фактор: недостигот на профили на критичари, чии творечки формати би ги надминувале тесните рамки на моментното поимање на дисциплината. Со мали исклучоци, македонската критичка мисла сè уште се движи на релацијата на најупростени шеми на елементарното поимање на литературната уметност, при што малку се води сметка за врвните дострели на науката за книжевност денес во светот, т.е. не се кореспондира со резултатите на ова поле кај поразвиените литератури. Така, се случува тој трагичен расчекор помеѓу книжевната наука и книжевната критика да се јави како пречка и денеска, токму во периодот кога ширум Југославија гласно и страсно се дискутира за таканаречените заеднички програмски јадра по мајчин јазик и книжевност, кои се илустрација на тоа: како и колку може да затаи механизмот на научната методологија во книжевната мисла, до која мера може каприцитот на априористите да ги замагли поимите и суштините на литературата воопшто.

Очигледно, македонската книжевна критика преку неколкумина свои најистакнати претставници, не држи премногу до авторитетот на сопствената научна и уметничка област: рамнодушна е кон проблемите на јавниот статус на литературната уметност, редовно пречекорува средишни и витални теми на националната литература, се задоволува со површно толкување на националниот функционализам на литературата, фразерски и полузналски ја елаборира марксистичката естетика како прашање на денот, арбитрира наместо да експертира, воопшто малку комуницира, со современото умеење да се чита.

Јавно треба да се предочи, дека и овде кај нас токму литературната критика се насука во плитаците на онаа насока која ја бараше вечната спрега со дневната политика. (Секако, кога литературната критика, не мислам на најширокиот опфат на нејзините претставници, туку на оној нејзин дел што е во последно време најгласен и што ги допира и провоцира поосетливите теми на нашиот книжевен развој). Така, пред извесно време, во еден напис објавен во белградскиот дневен печат, угледен наш литературен критичар, кој знае по кој пат во последниве неколку години, се индигнира и дегутира од „вревата за националното“, објаснувајќи го тоа свое дистанцирање и диференцирање како потреба да се застане врз позициите на една определба што ги преферира класните суштини на уметноста, бидејќи национализмот во основата бил еден неодоѓматски однос.

Но, се поставува прашањето, кога веќе е мобилизирана размислата околу „прагмата и јагмата“, дали е марксистичкиот пристап елиминација на националната компонента на литературата на сметка на класната суштина на уметноста? Дали со таквите резони книжевната критика како активен чинител на книжевната наука не си ги поткопува темелите врз кои треба поцврсто да

застане, т.е. дали таа самата, заборавајќи на принципите на автономност на научната мисла, не се постави себеси во улогата на гласноговорник, кој зборува во името на дневната политика? Нели сето ова мириса на една неопрагматика за која самиот нејзин интерпретатор не е свесен?

Впрочем, нам ни останува почесто да се прашуваме: зошто навистина, литературната наука кај нас нема статус на национална дисциплина!?! Безбели, токму затоа што критиката е нејзиниот фундамент... Оваа и ваква критика.

Со ова се доближуваме до суштинското прашање на тема: нашата наука за книжевноста и нејзините дилеми.

По педесеттите години на минатиот век тогашната југословенската наука за книжевноста раздвижи процеси што носеа карактеристики на напуштање на позитивизмот и одбивање на вулгарната идеографија, или, како тоа го формулираше Александар Флакер - „признавање на автономната положба на книжевноста и приближување кон иманенцијата на книжевно-историскиот процес“. Таа насока ги упати и критичарите ширум Југославија, а во таа бројка и малкумина македонски, кон извесни реставрации на ларпурлартизмот. Во доброто паметење на поколенијата кои во тие години се впуштија во игрите на литературните конфронтации е регистрирано многу што, кое потсетува на ставовите дека „литературата не е ничија слугинка“. Кому ја препуштаа овие тогашни либерални југо-умови кутрата и незгрижена уметност? Се знае само дека ја штитеа од вулгаризацијата на општествените порачки, сè додека тие гласовити нејзини заштитници не се преквалификуваа (во спрега со дневната политика) во нејзини автентични порачувачи. Конечно, уште еднаш, и кој знае колкупати потоа уште и уште и уште еднаш, само еднаш, литературната критика, како осмислувачки дел на нашата литературна наука, беше присилена да ја компромитира литературната мисла во името на една сопствена неодговорност.

Сепак, се чини, со малечки до најмалечки исклучоци, книжевната критика кај нас, во годините на повоениот развој, не и е рамноправник ниту на поезијата, ниту на прозната белетрастика, ниту на драмата. Ова е евидентен факт. Ова е аксиом. И додека атерите на литературниот развој во СРМ по педесеттите години „согоруваа“ во огнот на конфронтациите, а оние, од „победничката“ фаланга, кои војуваа во името на авангардата, неомодерната и европеизацијата на балканската уметност набргу веќе ги уживаа плодовите на своите историски заслуги, се случи она што се очекуваше: нашата литературна критика се стекна со едно свое неизбежно херeditарно оптоварување. Имено, родените во слобода кои посегнаа кон критичката реч, ја понесоа наследната склоност на своите блиски претходници кон занимавање со најниските видови на потесното подрачје на литературната определба. Пишуваа кратки рецензии и плитки импресии, не вреднуваа и не се впуштаа во оценки и преоценки. Литературата повторно се најде во незавидната ситуација на блокирана духовна зона во која водечкиот збор го имаат неколкуте традиционални жанрови од минатото.

Меѓутоа, последниве неколку години нашата литературна јавност е сведок на пријатни изненадувања што и ги приредува книжевната критика - онаа со претензии да ги обединува во едно науката и уметноста - па, радува фактот дека оваа претенциозност е интергенерациски феномен. Секако допрва ќе се смирува и припитомува каприциозноста, оншалантноста,

произволноста и априоризмот на дел од официозите на македонската книжевно-критичка реч, односно сето она што како патологија на еден јавен феномен попречуваше и овој сектор од нашата литература да се здобие со нужната чест на сеопштото признание. Зашто книжевната критика низ периодите што ги измина лекоумно наследуваше на стандардните стапици на нејзиното оневозможување - дека може и дека треба да создава според сопствениот вкус и своите приватни интереси, свои писатели. Не сме сигурни дали писателите се раѓаат, но повеќе сме сигурни дека критиката само ги открива, но не ги создава. Примери имаме на претек, но овде нашата задача се докрајчува. Со примерите нека се занимаваат дежурните книжевни дешифранти, кои кај нас ги има сè повеќе и сè повеќе.

Од Редакцијата: *Текстот е од 1980-та година и за првпат е објавен во книгата Јавнопис, стр. 572-576, Матица македонска, Скопје, 2009, за која академик Гане Тодоровски ја доби наградата за книжевно-творечки достигнувања во областа на критиката „Димитар Митрев“ за 2009 на Друштвото на писателите на Македонија.*